

Recepce české exilové a nezávislé literatury v pařížské *Kultuře*

JOANNA CZAPLIŃSKA

Polský exil a jeho kultura byla stejně důležitým jevem jako v českém případě, ačkoliv jednotlivé vlny polské emigrace vypadaly poněkud jinak. Takzvaná Velká emigrace je otázkou poloviny devatenáctého století po listopadovém povstání – v jejím rámci se z Polska vystěhovali mimo jiné Adam Mickiewicz, Juliusz Slowacki nebo Jerzy Krasinski. Další vlna se vyskytuje v polovině dvacátého století – období 2. světové války a těsně po ní po komunistickém převratu v Polsku. Politické nepokoje v Polsku v letech 1956, 68, 76 a konečně 80 a 81 znamenají další a další Poláky, kteří se rozhodli odejít do exilu a usadili se po celém světě. Avšak největší skupiny polských exulantů se soustředily ve dvou evropských centrech – v Paříži, tradičním středisku polského vyhnanství od devatenáctého století, a po 2. světové válce i v Londýně, kde za války bylo sídlo polské emigrační vlády.

Již v devatenáctém století v Paříži vznikaly první časopisy, které kolem sebe měly koncentrovat největší exilové tvůrce, avšak předčasná úmrtí všech nejdůležitějších představitelů Velké emigrace zmařila naděje na vznik opravdu závažného časopisu. V dějinách polského exilu neexistuje proto významnější časopis než pařížská *Kultura* Jerzyho Giedroyce (1906–2000). Časopis vznikl v roce 1947 v Římě, ale byl hned nato, spolu s Literárním institutem, založeným rovněž Giedroycem, přenesen do Maisons Laffitte u Paříže. Jak *Kultura*, tak osobnost jejího zakladatele jsou v polské kultuře dvacátého století pojmy-symboly. Redaktor, jak Giedroycovi říkali jeho spolupracovníci, shromáždil kolem sebe nejvýznamnější postavy polského exilu jak literárního – Gombrowicze, Herlinga Grudzińskiego, Miłosze, Wańkowicze –, tak politického. Avšak byl to vždy samotný Giedroyc, kdo rozhodoval o konečné podobě časopisu, a ačkoliv sám psal málo – většinou jen komentáře k textům nebo odpovědi na dopisy –, *Kultura* byla jeho dílem od začátku do konce.

V Římě vzniknuvší časopis na sebe hned na začátku upozornil svou vysokou úrovní. Jak napsala v první zprávě o vzniku nového periodika Maria Danilewicz Zielińska, pozdější spolupracovnice *Kultury*, „již v prvním čísle římského peri-

odika byl zřetelný postoj účastnictví v evropské kultuře, a to nejen postoj pozorovatele nebo zákazníka. Mířil vysoko, zřetelně se obracel na intelektuální elitu exilu. Přes samozřejmé navazování na tehdejší situaci se nepletl do časových reálií, hledal zevšeobecnění a analogie ve světové literatuře.⁴¹ Časopis, který byl rozšiřován v zahraničí, pašován do Polska a od roku 1979 také v Polsku ilegálně přetiskován, což podstatně zvětšilo kruh jeho čtenářů, se záhy stal, vedle stanice Svobodná Evropa, stálým zdrojem věrohodných zpráv o životě v socialistických státech a v exilu. Jak si všímá Edward Mozejko, dlouholetý spolupracovník časopisu, „Jerzy Giedroyc, když otvíral stránky svého časopisu pro slovanskou tematiku, se neřídil myšlenkami panslavismu nebo slovanofilství, od začátku pro něj totiž byly důležitější praktické cíle, jejichž hlavním principem byl politický pragmatismus.“⁴²

Kultura byla měsíčníkem literárně-historicko-společensko-politického rázu, kde politika byla považována za nedílnou součást široce chápané kultury. Redakce časopisu spolupracovala s významnými polskými publicisty a exilovými spisovateli, ke spolupráci byli zváni také představitelé jiných národů: časopis „sehrál zvláštní úlohu v dorozumění se sovětskými disidenty a zároveň plnil funkci propagátora nezávislé sovětské literatury a nezávislého myšlení. Na jeho stránkách najdeme literární díla sovětských ‚kacifů‘, jejich kritická zpracování a také rozhovory s ruskými emigranty příjizdějícími na Západ“.⁴³

Ve srovnání s tematikou ruskou nebo ukrajinskou se otázky týkající se Čech v *Kultuře* neobjevují hojně, avšak tento dojem se změní, vezmeme-li v úvahu nejen počet, ale i kvalitu příspěvků.

Zájem o jižního souseda Polska samozřejmě vrcholil v období Pražského jara – v *Kultuře* jsou zveřejňovány mnohé články rozebírající situaci v Československu a výhledy do budoucna, s nadějí na změny v celém socialistickém táboře nebo naopak předpovídající násilné potlačení reformem. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa *Kultura* věnuje v říjnu šedesát osm událostem v Československu zvláštní číslo. Toto číslo bylo o rok později opětovně vydáno v češtině a slovenštině, na což doplatili spolupracovníci a překladatelé onoho čísla; za spolupráci s Giedroycem byli odsouzeni: Laco Moravec na tři roky, Agnieszka Hollandová na jeden a půl roku podmíněně a Helena Stachová na rok podmíněně.

⁴¹ Maria Danilewicz Zielińska: *Szkice o literaturze emigracyjnej*. Odra, Wrocław 1992, s. 382.

⁴² E. Mozejko: „Problematyka słowiańska na lamach paryskiej *Kultury*: pierwsze dziesięciolecie 1947–1957“, *Studia z historii i literatury Słowian*, Wydawnictwo VS, Katowice 2000, s. 47.

⁴³ I. Kowalska-Paszt: „Aleksander Solżenicyn w opinii *Kultury* paryskiej“, *Aleksander Solżenicyn i Polska*, Wydawnictwo VAM, Poznań 1997, s. 134.

Od období Pražského jara se česká problematika stává častým hostem časopisu. Důležitým gestem bylo například udělení každoroční ceny *Kultury Literárním listům*. Vzhledem k srpnovým událostem však k předání ceny nedošlo. Cena ve výši 5000 francouzských franků byla nakonec předána mnichovskému *Textu*, který redakce *Kultury* považovala za přirozené pokračování *Literárních listů*.

Texty věnované české kultuře a literatuře objevující se na stránkách *Kultury* v období 1969–1989 se dají rozdělit do tří skupin: 1) přetisky textů českých autorů z jiných časopisů, 2) „Česká a slovenská kronika“, 3) analytické texty psané přímo pro *Kulturu*.

Přetisky

Tato část je nejskromnější. I když na stránkách *Kultury* hostovali nejvýznamnější představitelé české nezávislé kultury, tyto návštěvy nebyly časté. Publicistika Ludvíka Vaculíka nebo Václava Havla byla volena podle programové linie časopisu, aby ukazovala širší pohled na otázky střední Evropy a český původ autorů měl v tom případě druhořadý význam. V publicistické části se redakce zabývala především sociálními a politickými otázkami, a proto se s velkým zájmem setkal dopis V. Havla G. Husákovi, podrobně rozebraný Józefem Lewandovským.⁴

Jako zajímavost – spíše anekdotickou než literární – bych ráda uvedla krátkou diskuzi, která se odehrála mezi dvěma šéfredaktory – Pavlem Tigridem a Jerzym Giedroycem. *Kultura* totiž otiskla Tigridův esej z *Le Monde* *Jak pomáhat disidentům?*, v němž autor vysvětluje formy aktivity českého disentu, spočívající v neutajenosti, veřejnosti a svérázné defenzivě. Takový názor byl naprostým opakem myšlení Giedroyce, který reagoval na Tigridův esej komentářem: „Když tiskneme tento zajímavý a správný článek, ne se všemi autorovými úvahami souhlasíme. Veřejnost aktivity opozice má velké klady, ale představuje také velké nebezpečí. Stejně konspirace. Zdá se nám správné používání obou těchto metod *současně*. Stejně nesprávné se nám zdá zdůrazňování defenzivy opozičních hnutí. Defenziva je málo. A ne všechna opoziční hnutí ji používají.“⁵ V tomto krátkém kvazi-dialogu je viditelný rozdíl mezi chápáním úlohy exilu dvěma redaktory. Tigrid, jak to zdůraznil Vilém Hejl v článku o českém exilovém tisku, „je tvůrcem koncepce působení exilu bez plýtvání energie na ne-

⁴ J. Lewandowski: „Memorial Vaclava Havla“, *Kultura*, č. 12, 1975.

⁵ Redaktor (J. Giedroyc): „Komentarz“, *Kultura*, č. 3, 1980, s. 80.

smyslnou hru na politiku ve fiktivním světě a zdůrazňuje, že to vůbec neznamená rezignaci, když působení exilu může být v další budoucnosti opravdu přínosem pro cíl stanovený na začátku. Znamená to – místo separace v exilovém ghettu stále se vzdalujícím jak od okolí, tak od vlasti – zapojení do společenského a kulturního života hostitelské země (...).⁶ Jerzemu Giedroycovi byl však takový postoj zcela cizí, podle něj měl exil sehrávat roli „svědomí národa“, jež se aktivně podílí na boji s režimem a dokonce určuje disentu, kterým směrem by se měl vydat. Snad právě těmito rozdílnými názory lze vysvětlit nepřítomnost *Svědectví v Kultuře*.⁷

Česká a slovenská kronika.

V čísle 7/8 v roce 1972 se poprvé objevuje „Česká a slovenská kronika“, stálá rubrika, která víceméně soustavně přinášela informace jak z domova, tak z exilu. „Kronika“ měla ráz novinářských krátkých zpráv, ale podle zájmů autorů „Kroniky“ se informace týkaly různých otázek. „Kroniku“ chronologicky tvořili: Karol Szwedowicz, Stefan Michnik, Alexander Tomský a Aureliusz M. Pędziwol.

Karol Szwedowicz psal „Kroniku“ v letech 1972–1976. Jeho příspěvky se do velké míry týkaly situace v Československu, přinášely zprávy o represích, pronásledováních, vězněních. Velký důraz kladl Szwedowicz na ukázání situace české inteligence – psal o propouštění na univerzitách, rušení ústavů v Akademii věd, kulturní politice v období „normalizace“ a o kulturním životě v Československu – nebo spíše o jeho absenci. Postupem času se Szwedowiczovy zprávy začínají týkat i tvořícího se exilu, objevují se relace o zajímavějších článcích v *Kanadských listech*, *Svědectví* nebo kanadském *Telegramu*. Autor věnuje také pozornost disidentským spisovatelům, zvláště Ludvíku Vaculíkovi. Szwedowiczovy relace jsou pozoruhodné svou podrobností a skvělou orientací ve vnitřních záležitostech Československa. Jeho znalost problematiky se také promítá do srozumitelnosti pro polského čtenáře – každá postava, o které píše, je popsána, každá událost vysvětlena.

V roce 1976 „Kroniku“ přebral Stefan Michnik. Jeho „Kroniky“ se staly opravdovou zlatou žílou vědomostí o české nezávislé kultuře. Již v prvním čísle z tohoto roku autor otiskuje rozsáhlý článek o Edici Petlice a přibližuje polskému

⁶ V. Hejl: „Czechoslowacka prasa emigracyjna“, *Kultura*, č. 12, 1979.

⁷ Tyto rozdíly v politických názorech nebránily tomu, aby v soukromém životě byli P. Tigrid a J. Giedroyc spřátelení, což během diskuse o *Kultuře* zdůrazňoval Antonín Měšťan.

čtenáři systém fungování českého samizdatu, zásadně odlišný od samizdatu polského. Polský samizdat byl totiž od začátku tištěn na cyklostylech, vycházel v mnohem větších nákladech a jeho distribucí se zabývaly dobře organizované skupiny. Pro Poláka byly informace o „manufakturní“ formě tištění české nezávislé literatury jistě novinkou. Ve svých článcích Michnik věnuje pozornost disidentským spisovatelům, popisuje půtky Václava Havla nebo Ludvíka Vaculíka s mocí. Michnikova spolupráce s *Kulturou* skončila v roce 1978; spolu s jeho odchodem „Česká a slovenská kronika“ na několik let z *Kultury* mizí. Vrací se v roce 1983. Tentokrát ji vede Alexander Tomský, jeden ze spoluzakladatelů Skupiny spolupráce Čechů, Poláků a Slováků. Tomského „Kronika“ přináší především krátké zprávy z politiky, života exilu a disentu. Hodně místa Tomský věnuje kulturním otázkám, informuje o nejdůležitějších publikacích v exilových a samizdatových nakladatelstvích a o nejvýznamnějších událostech týkajících se nezávislé kultury. Avšak katolické názory Tomského se odrážejí v charakteru jeho zpráv – většina z nich se týká otázek církve v Čechách a když Tomský zaznamenává vydání *Českého snáře*, s dost velkým pohoršením komentuje, že román je zbytečně přeplněn erotikou, která převažuje nad hlavním obsahem.

„Česká a slovenská kronika“ opět zmizela ze stránek *Kultury* v letech 1986 a 1987. V roce 1988 se jejím redaktorem stal Aureliusz M. Pędziwol, pišící z vídeňské perspektivy a přinášející hodně zpráv především z politického života. Hodně místa také věnuje právě vzniklé Československo-polské solidaritě.

Během téměř dvaceti let své existence byla „Česká a slovenská kronika“, v níž přes název rubriky dominovala problematika česká, zdrojem objektivních informací o politickém dění v Československu a jedním z mála pro Poláky dostupných zdrojů vědomostí o českém exilu a disentu.

Analytické rozbory

Česká problematika, přítomná v *Kultuře* v horkých letech 1968 a 1969 zejména v politické rovině, v sedmdesátých letech získává dimenzi především kulturní. Stalo se tak především zásluhou Karla Klatovského,⁸ který v textech otiskovaných v letech 1972–78 ukázal celou škálu české nezávislé literatury. Již v prvních článcích: *Nová česká a slovenská emigrace* (1972, č. 4), *České a slovenské nakladatelské novinky* (1973, č. 12) a *Česká kultura posledních let* (1975, č. 6)

⁸ Byl to pseudonym Antonína Měšfana, který, jak to vysvětlil v osobním rozhovoru, nepsal pod vlastním jménem na žádost univerzity ve Freiburgu, na níž působil a která si nechtěla kazit dobré vztahy s polskou vládou.

autor informuje o vzniku nových exilových nakladatelství a jejich plánech. Autor vyhledává nejzajímavější jména a tituly, stručně popisuje obsah knih a přidává i vlastní komentáře. Texty Klatovského se staly skvělým průvodcem po nejnovější české exilové literatuře, jednoznačně poukazujícím k tomu, že kontinuita české literatury se nachází v exilu. Co je ještě důležitější, Klatovský se neomezoval na spisovatele polským čtenářům již známé, jako Kundera nebo Škvorček, ale psal o jménech pro Poláky jistě nových, jako Jaroslav Vejvoda, Zdena Salivarová, Ota Filip, Vratislav Blažek nebo z poúnorové emigrace Egon Hostovský nebo Arnošt Lustig, a stručně charakterizoval jejich tvorbu. Je také pozoruhodné, že Klatovský poukazoval na rozdíly mezi polským a českým exilovým písemnictvím. V polských nezávislých nakladatelstvích totiž dominovala spíše literatura faktu – historická a dokumentární, zatímco když Klatovský psal o zániku mnichovského *Textu*, poznamenal: „(...) časopis věnoval pozornost téměř výhradně politice, a zkušenosti posledních let ukazují, že český a slovenský exil jasně dává přednost krásné literatuře před politikou nebo odbornými knihami.“⁹ Všimá si také jiného jevu mezi českými exulanty: „V exilu se zdá těžjiště působení intelektuálů posouvat z kruhů českých a slovenských spisovatelů píšících v češtině nebo slovenštině do kruhů publikujících v cizích jazycích. Je to do jisté míry odrazem skutečnosti, že mnoho exulantů středního věku se stalo stálými členy intelektuálního establishmentu zemí, v nichž bydlí.“¹⁰

Klatovský psal také o domácí kultuře: když komentuje nízkou hodnotu knih oficiálně vydávaných v Čechách, zároveň podotýká, že přes stále rostoucí aktivity Edice Petlice kultura doma skomírá, protože: „(...) takový kulturní život v podzemí samozřejmě vede k stále větší elitnosti autorů, děl a privilegovaných čtenářů.“¹¹ Klatovský věnoval také hodně pozornosti polsko-českým kulturním vztahům (pro něj jako Čecha, který čte a píše polsky, bylo nepochopitelné, že vzájemná znalost obou jazyků je jak doma, tak v exilu mizerná) a litoval, že účast polské armády na invazi znamenala také civilní obyvatelstvo a zájem o kulturu sousedů.

Autorem, který se v podobné míře přičinil o přiblížení svéráznosti české kultury sedmdesátých let polským čtenářům, byl Vilém Hejl, který v rozsáhlém článku *Praha, kontrareformace a reformace* (1979, č. 3) ukazuje situaci české inteligence. Odvolává se přitom k dějinám a často srovnává podmínky v Československu a Polsku. Vysvětluje dějinné spletitosti, popisuje metody práce moci a opozice. Jako příklad může posloužit citát: „Edice *Petlice*, které se může po-

⁹ K. Klatovský: „Czeskie i słowackie nowości wydawnicze“, *Kultura*, č. 12, 1973, s. 120.

¹⁰ K. Klatovský: „Czesi i Słowacy w latach 1975–1976“, *Kultura*, č. 4, 1977, s. 130.

¹¹ K. Klatovský, tamtéž, s. 132.

chlubit již stovkou vydaných titulů, není jakousi *druhou kulturou*. V současném Československu totiž (a v tom spočívá rozdíl mezi nynějšími podmínkami v Polsku) prakticky neexistuje *kultura první*.¹² Stejně meritorně bohatý je Hejtlův článek popisující český exilový tisk, v němž charakterizuje všechny nejdůležitější časopisy – od *Svědectví* přes římské *Listy* až k americkým *Proměňám*.

Když mluvíme o českých spolupracovnících *Kultury*, nesmíme zapomenout na Jiřího Lederera, polonofila, zakladatele „Skupiny spolupráce Čechů, Poláků a Slováků“, která „si klade za úlohu ničím neomezenou spoluprací jak s organizacemi, tak s jednotlivými představiteli všech tří národů a bude se snažit získávat spolupracovníky v zemích Evropy a v Americe. V budoucnosti také plánuje spolupracovat s představiteli jiných národů východní Evropy. Svou činností chce mít skupina vliv na exulanty, na společnost doma a na Západ. Chce také pořádat odborná setkání představitelů všech tří exilů.“¹³ Ledererovo úmrtí v roce 1983 bylo redakcí *Kultury* přijato s velkým zármutkem a vzpomínkový článek jemu věnovaný zdůrazňoval, že Polsko přišlo o velkého znalce a mluvčího spolupráce.

Zájem o českou nezávislou kulturu může dosvědčit také rozhovor A. Pędziwola s kustodem „Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury“ v Hannoveru Vilémem Prečanem. Kromě rozsáhlé zprávy o činnosti střediska autor povzbuzuje Poláky ke kontaktům a zdůrazňuje, že Vilém Prečan dobře mluví polsky.

Zvláštní rubrikou byla v *Kultuře* od jejího začátku rubrika literární, ve které se objevovaly kritiky knih především polských a Polska se týkajících. České akcenty v ní nejsou příliš početné – najdeme zde například pojednání o knize *Mé Polsko* J. Lederera¹⁴ a rozsáhlý, velice příznivý článek o Jaroslavu Seifertovi, napsaný významným polským kritikem Włodzimierzem Odojewským poté, co byla Seifertovi udělena Nobelova cena.¹⁵ Ze závažnějších článků se objevují dvě studie. Po přeložení *Příběhu inženýra lidských duší* do angličtiny otiskuje *Kultura* nadšenou kritiku Jerzego R. Krzyżanowského, plnou uznání pro mistrovství Škvoreckého a zároveň lítosti, že román asi brzy do polštiny přeložen nebude, lítosti tím větší, že „by stačilo změnit jména Novák a Máslo na Nowak a Masło, abychom v knize českého spisovatele poznali každou polskou exilovou společnost, ukázanou zde jistě ne hůře, než by to dovedli Gombrowicz spojený s Mrožkem.“¹⁶ Kritik si všímá smutku vystupujícího zpod sebeironie

¹² V. Hejl: „Praga, kontreformacja i reformacja“, *Kultura*, č. 3, 1979, s. 86.

¹³ J. Lederer: „Współpraca czesko-polsko-słowacka“ *Kultura*, č. 5, 1983, s. 128.

¹⁴ T. Mianowicz: „Jiri Lederer“, *Kultura*, č. 12, 1983.

¹⁵ W. Odojewski: „Jaroslav Seifert“, *Kultura*, č. 12, 1984.

¹⁶ J. R. Krzyżanowski: „Wielki kpiarz Josef Škvorecký“, *Kultura*, č. 4, 1985, s. 126.

vyhnance, společného snad pro všechny emigranty, a proto zpochybňuje autorovo přesvědčení, že píše do prázdna: „(...) i přes mnohovýznamný pohled spisovatele rozumíme, možná my jediní opravdu rozumíme všemu, o čem tak moudře a vtípně vypráví svůj krásný příběh.“¹⁷

Na stránkách *Kultury* nemohl samozřejmě chybět ani Milan Kundera – rozbor jeho tvorby do roku 1985, to jest do *Nesnesitelné lehkosti bytí*, provádí v článku *Lidé a pojmy* kritička a překladatelka polské literatury do dánštiny Janina Katz Hewetson. Autorka považuje Kunderu za jednoho z mála současných spisovatelů, který úspěšně „dovede konfrontovat své hrdiny s dějinami“.¹⁸ Polemizuje také s názory západních kritiků, že Kundera umí psát jedině o svých krajanech a představitelé Západu jsou u něj vždy karikaturami: „(...) grotesknost reprezentantů Západu, tak ostře kontrastována s mnohostrannými studii exulantů (neboli prostě Čechů), je naprosto vědomá. Kundera je zbavuje realisticke dimenze, nechává je existovat jedině díky jejich typičnosti a hlouposti.“¹⁹

Je do jisté míry paradoxem, že se špičková česká exilová literatura dostávala do rukou polských kritiků jen díky překladům do západních jazyků. Snad proto v *Kultuře* chybí rozbor tvorby jiných autorů, kteří nebyli překládáni. O tom také svědčí to, že polští bohémisté se exilovou literaturou zabývali neradi, přičemž příčinou nemohla být jen ztížená dostupnost této literatury, protože pašování zakázaných knih do Polska bylo vždy snadnější než do Čech.

Kultura samozřejmě nebyla jediným polským exulantským časopisem a nejen ona si všímala existence české nezávislé literatury. V roce 1977 v Londýně vznikl literární čtvrtletník *Puls*, který již v prvním čísle otiskuje Kunderovy eseje, tiskne Škvoreckého a Havla. Také v Paříži od 1982 roku vycházející *Zeszyty Literackie* publikují texty Havla, Škvoreckého, Vaculíka (úryvky z *Českého snáře*), Petra Krále nebo Sylvie Richterové. Jacek Baluch v antologii českého eseje píše: „V disidentských kruzích (...) nastoupila jistá ‚móda‘ Čechů. (...) Stále mám v paměti žádosti tehdejších vydavatelů, začínající konstatací, že hodlají vydávat nový samizdatový časopis a chtěli by v něm tisknout něco českého.“²⁰ Avšak jedině pařížská *Kultura* věnovala pozornost české literatuře soustavně, upozorňovala na rozdíly mezi polskou a českou mentalitou, staršími a nejnovějšími dějinami, kladla důraz na informaci mnohdy nejjednodušší, ale umožňující vytvoření si pohledu na celek. Jak tvrdí E. Mozejko: „Autoři *Kultu-*

¹⁷ Tamtéž, s. 127.

¹⁸ J. Katz Hewetson: „Ludzie i pojęcia. O powieściach Milana Kundery“, *Kultura*, č. 7–8, 1985, s. 135.

¹⁹ Tamtéž, s. 132.

²⁰ J. Baluch: Předmluva in *Hrabal, Kundera, Havel... Antologia czeskiego eseju*. Universitas, Kraków 2001, s. VII.

ry revidovali zakořeněné předsudky, animozity, konflikty a poukazovali na nesmysl krvavých válek a bitev. Tím způsobem *Kultura* ukazovala cestu nové vizi střední Evropy, založené ne na ideologických předpokladech panslavismu, slovanofilství nebo komunismu, ale na myšlence nezávislé, samostatné státnosti těch národů.⁴²¹ Eseje Klatovského, Hejla nebo Michnika polskému čtenáři poskytovaly možnost sledování celého procesu, jakým byl vznik české nezávislé kultury, a pozorování změn, které se v ní objevují. Hlavním cílem Giedroyce – neboť to on rozhodoval o každém textu, který byl v časopisu zveřejněn – bylo totiž přiblížení druhého národa, zrušení bariér prostřednictvím porozumění.

---

⁴¹ E. Mozejko, c. d., s. 58.